

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

امنیت آسیای مرکزی و ابتکار پنج به علاوه یک (۲۰۱۵-۲۰۲۴)

علیرضا شیخ محمدی^۱
سکینه هاشمی^۲

چکیده

ابتکار ۵+۱، ضمن ایجاد تحولاتی در ساختار امنیتی منطقه و افزایش گزینه‌های استراتژیک کشورهای آسیای مرکزی، چالش‌هایی نیز در زمینه حفظ استقلال عمل این کشورها ایجاد کرده است. این ابتکار، اگرچه مؤثر بوده، اما نقشی تعیین کننده در شکل دهی به آینده امنیتی منطقه نداشته است. هدف اصلی این مقاله، تحلیل چگونگی تأثیرگذاری این ابتکار بر الگوهای همکاری و رقابت امنیتی در منطقه است. چارچوب نظری پژوهش، ترکیبی از نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، مفهوم امنیتی‌سازی و نظریه گروه مرجع است که امکان بررسی جامع پویایی‌های امنیتی منطقه را فراهم می‌آورد. نتایج حاکی از آن است که آینده ساختار امنیتی آسیای مرکزی بر اساس تعاملی پیچیده بین همکاری و رقابت شکل خواهد گرفت، و نقش ابتکار ۵+۱ را می‌توان به‌عنوان کاتالیزوری برای این تعامل در نظر گرفت.

▪ واژگان کلیدی:

ابتکار پنج به علاوه یک، آسیای مرکزی، امنیت منطقه‌ای، همکاری امنیتی، رقابت قدرت‌های بزرگ.

درجه مقاله: علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۳۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۹/۲۴

^۱. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور، تهران، جمهوری اسلامی ایران. alireza_sh@pnu.ac.ir

^۲. مربی گروه علوم سیاسی دانشگاه پیام نور، ایلام، جمهوری اسلامی ایران. s.hashemi@pnu.ac.ir

مقدمه

آسیای مرکزی، منطقه‌ای با اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک فزاینده، در دهه‌های اخیر شاهد تحولات چشمگیری در ساختار امنیتی خود بوده است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، این منطقه به صحنه رقابت قدرت‌های بزرگ تبدیل شد که هر یک به دنبال گسترش نفوذ خود و شکل‌دادن به معادلات امنیتی منطقه بودند. در این میان، ایالات متحده آمریکا، به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی، همواره به دنبال راهکارهایی برای تقویت حضور و نفوذ خود در منطقه بوده است.

در سال ۲۰۱۵، ایالات متحده با معرفی ابتکار پنج به‌علاوه یک^۱، گامی تازه در راستای تعامل با پنج کشور آسیای مرکزی (قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان) برداشت. این ابتکار که با هدف تقویت همکاری‌های چندجانبه در زمینه‌های امنیتی، اقتصادی و زیست‌محیطی شکل گرفت، به سرعت به یکی از مهم‌ترین سازوکارهای تعامل آمریکا با منطقه آسیای مرکزی تبدیل شد. اما پرسش اساسی این است که ابتکار مذکور تا چه حد توانسته است بر ساختار امنیتی منطقه تأثیرگذار باشد و آیا به اهداف اعلام شده خود دست یافته است؟

در این راستا، مقاله حاضر با هدف بررسی تأثیر ابتکار پنج به‌علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی در بازه زمانی ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴ انجام شده است. مطالعه پیش رو به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی است که: «چگونه ابتکار پنج به‌علاوه یک از زمان تأسیس تا به امروز بر الگوهای همکاری و رقابت امنیتی در آسیای مرکزی تأثیر گذاشته است؟»

فرضیه اصلی مقاله نیز بر این اساس استوار است که پنج به‌علاوه یک، اگرچه تغییراتی در الگوهای همکاری و رقابت امنیتی در آسیای مرکزی ایجاد کرده، اما نتوانسته است به طور جدی ساختار امنیتی منطقه را متحول سازد. این ابتکار، در عین حال که فرصت‌هایی برای همکاری‌های جدید فراهم آورده، چالش‌هایی نیز در زمینه حفظ استقلال عمل کشورهای منطقه ایجاد کرده است.

برای آزمون این فرضیه و پاسخ به پرسش‌های پژوهش، مقاله حاضر از یک چارچوب نظری ترکیبی بهره می‌گیرد. این چارچوب شامل «نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای»^۲ بری بوزان^۳ و اوله ویور^۴، مفهوم «امنیتی‌سازی»^۵ و «نظریه گروه مرجع»^۶ است. نظریه مجموعه

1. C5+1 Initiative

2. Regional Security Complex Theory (RSCT)

3. Barry Buzan

4. Ole Wæver

5. Securitization

6. Reference Group Theory

امنیتی منطقه‌ای امکان بررسی ساختار امنیتی آسیای مرکزی را فراهم می‌کند، در حالی که مفهوم امنیتی‌سازی به تحلیل فرایندهای شکل‌گیری تهدیدهای امنیتی در منطقه کمک می‌نماید. نظریه گروه مرجع نیز برای درک چگونگی تأثیرپذیری کشورهای منطقه از یکدیگر و از قدرت‌های بزرگ در زمینه سیاست‌های امنیتی به کار گرفته می‌شود.

روش‌شناسی پژوهش بر تحلیل محتوای کیفی استوار است. این روش شامل بررسی دقیق اسناد و گزارش‌های رسمی مرتبط با ابتکار پنج به علاوه یک، مطالعه منابع ثانویه از جمله مقالات علمی و گزارش‌های تحلیلی، و تجزیه و تحلیل بیانیه‌ها و اظهارات مقامات رسمی کشورهای درگیر است. با توجه به محدودیت‌های موجود در دسترسی به داده‌های کمی و کیفی مستقیم، این رویکرد روش‌شناختی امکان ارائه تصویری جامع از تأثیرات ابتکار پنج به علاوه یک، بر ساختار امنیتی منطقه را فراهم می‌آورد.

مطالعه حاضر با بررسی دقیق روند تکاملی پنج به علاوه یک، تغییرات در الگوهای همکاری و رقابت امنیتی، و واکنش‌های قدرت‌های منطقه‌ای، به درک عمیق‌تری از پویایی‌های امنیتی در آسیای مرکزی دست می‌یابد. این تحلیل جامع، زمینه را برای ارزیابی دقیق‌تر نقش و تأثیر پنج به علاوه یک در شکل‌دهی به ساختار امنیتی منطقه فراهم می‌کند.

ادبیات پژوهش. آسیای مرکزی، به‌عنوان منطقه‌ای با اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک فزاینده، در دهه‌های اخیر موضوع مطالعات گسترده‌ای در حوزه روابط بین‌الملل و مطالعات امنیتی بوده است. با ظهور ابتکار پنج به علاوه یک در سال ۲۰۱۵، توجه پژوهشگران به بررسی تأثیرات این چارچوب همکاری بر پویایی‌های منطقه‌ای معطوف شد. در این بخش، به مرور و تحلیل مهم‌ترین مطالعات انجام شده در زمینه ابتکار پنج به علاوه یک و ساختار امنیتی آسیای مرکزی می‌پردازیم.

پارخومچیک^۱ (۲۰۱۷) در مقاله «فرمت جدید گفت‌وگو بین ایالات متحده و کشورهای آسیای مرکزی: پنج به علاوه یک» به بررسی زمینه‌های شکل‌گیری این ابتکار پرداخته است. وی استدلال می‌کند که پنج به علاوه یک پاسخی به نیاز آمریکا برای ایجاد یک سازوکار مشورتی جدید در مقابل ابتکارات روسیه و چین است. این تحلیل نشان می‌دهد که پنج به علاوه یک را باید در چارچوب رقابت گسترده‌تر قدرت‌های بزرگ در منطقه درک کرد.

کاکنوا^۲ (۲۰۲۴) در پژوهشی با عنوان «همکاری ایالات متحده با کشورهای آسیای مرکزی در چارچوب ابتکار پنج به علاوه یک: روندها و چشم‌اندازها» به بررسی تکامل این

^۱. Parkhomchik

^۲. Kakenova

ابتکار، چالش‌ها و پیامدهای استراتژیک آن پرداخته است. یافته‌های وی نشان می‌دهد که ابتکار پنج به علاوه یک نشان‌دهنده تغییر جهت استراتژیک سیاست‌های آمریکا در منطقه پس از حوادث ۱۱ سپتامبر بوده و هدف آن ایجاد توازن بین نفوذ غالب روسیه و قدرت اقتصادی رو به رشد چین است.

استار^۱ (۲۰۲۳) در گزارش «سیاست آمریکا در آسیای مرکزی از دیدگاه آسیای مرکزی» به بررسی دیدگاه‌های کشورهای منطقه نسبت به سیاست‌های آمریکا پرداخته است. یافته‌های وی نشان می‌دهد که کشورهای آسیای مرکزی خواهان تعامل بیشتر و عمیق‌تر با آمریکا هستند، اما در عین حال نگران واکنش‌های روسیه و چین نیز می‌باشند.

سند «استراتژی ایالات متحده برای آسیای مرکزی ۲۰۱۹ - ۲۰۲۵»^۲ (۲۰۲۰) وزارت امور خارجه آمریکا، دیدگاه رسمی این کشور را در مورد تعامل با منطقه ارائه می‌دهد. این سند بر اهمیت استراتژیک آسیای مرکزی برای منافع امنیت ملی آمریکا تأکید می‌کند و اهداف کلیدی از جمله حمایت از حاکمیت و استقلال، کاهش تهدیدهای تروریستی و ترویج سرمایه‌گذاری آمریکا در منطقه را تعیین می‌کند.

خاکیموف^۳ (۲۰۲۱) در مقاله «پویایی توسعه منطقه‌ای در آسیای مرکزی و فرمت همکاری چندجانبه ۵+۱» به بررسی پویایی‌های توسعه منطقه‌ای در آسیای مرکزی و نقش فرمت‌های همکاری چندجانبه مانند ۵+۱ پرداخته است. تحلیل وی نشان می‌دهد که چنین فرمت‌هایی می‌توانند به عنوان سازوکارهای مناسبی برای گفت‌وگوی منظم بین کشورهای آسیای مرکزی و شرکای خارجی آن‌ها عمل کنند و به ثبات منطقه‌ای و توسعه فراگیر کمک نمایند.

کوهن^۴ (۲۰۲۱) در مطالعه «ژئوپلیتیک متوازن: بازیگران بین‌المللی در آسیای مرکزی» تحلیلی متعادل از بازیگران بین‌المللی در آسیای مرکزی ارائه می‌دهد و بر ضرورت حفظ همکاری چندقطبی و متوازن کشورهای آسیای مرکزی با شرکای خارجی تأکید می‌کند. این مطالعه اهمیت همکاری منطقه‌ای در افزایش اهمیت استراتژیک آسیای مرکزی و مقابله با چالش‌های اقتصادی و امنیتی را برجسته می‌سازد.

لونگو^۵ (۲۰۲۰) در مقاله «روابط قدرت بین روسیه، چین و ایالات متحده در آسیای مرکزی: یک دیدگاه رئالیستی تهاجمی» استدلال می‌کند که هیچ یک از قدرت‌های بزرگ

1. Starr

2. United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity

3. Khakimov

4. Cohen

5. Lungu

منطقه‌ای یا فرمانطقه‌ای نتوانسته‌اند به قدرت مسلط در منطقه تبدیل شوند. این یافته اهمیت ابتکاراتی مانند ۵+۱ را در ایجاد توازن قدرت در منطقه نشان می‌دهد.

پیزولو و کارتنی^۱ (2022) در مقاله «بازی بزرگ جدید در آسیای مرکزی: از محور مصلحتی چین - روسیه تا برتری چین» دو سناریوی احتمالی برای آینده رقابت در منطقه را مطرح می‌کنند: برتری چین یا یک مدوس ویوندی چینی - روسی بر اساس "تقسیم کار". این تحلیل چشم‌انداز جدیدی از نقش ابتکار پنج به علاوه یک در آینده منطقه ارائه می‌دهد.

تولپف^۲ (2021) در مقاله «همگرایی آسیای مرکزی: یک گام به جلو، یک گام به عقب» به بررسی تلاش‌های همگرایی در آسیای مرکزی می‌پردازد و چالش‌ها و فرصت‌های موجود در همکاری منطقه‌ای را برجسته می‌کند. تحلیل وی از نشست‌های مشورتی رهبران آسیای مرکزی، زمینه مهمی برای درک پویایی‌های درون منطقه‌ای و تأثیر آنها بر فرمت‌های تعامل خارجی مانند ۵+۱ فراهم می‌کند.

یزدانی و همکاران (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «تبیین ژئوپلیتیک رقابت قدرت: مطالعه موردی اوراسیای مرکزی در بازی بزرگ جدید» به بررسی رقابت قدرت‌های بزرگ در منطقه پرداخته‌اند. این مطالعه به طور قابل توجهی توانسته است روندهای آینده در منطقه را پیش‌بینی کند و چارچوبی نظری برای درک ظهور ابتکارات بعدی مانند ۵+۱ فراهم می‌کند.

کریمی^۳ (2014) در مقاله «رقابت قدرت‌های جهانی در آسیای مرکزی پس از جنگ سرد» به شناسایی عوامل کلیدی در رقابت قدرت‌ها در منطقه پرداخته است. یافته‌های وی در مورد اهمیت موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، مسیرهای انتقال انرژی و بازار مصرف آسیای مرکزی، به خوبی زمینه‌های شکل‌گیری ابتکاراتی مانند ۵+۱ را تبیین می‌کند.

حکیم و هلالات (۱۴۰۲) در مقاله «سیاست توسعه‌طلبی دولت چین در آسیای مرکزی بر مبنای قدرت نرم» به تحلیل سیاست‌های چین در منطقه می‌پردازند. این مطالعه نشان می‌دهد که چین از ابزارهای قدرت نرم در ابعاد فرهنگی، سیاسی و اقتصادی برای تأثیرگذاری بر کشورهای آسیای مرکزی استفاده می‌کند.

بررسی ادبیات موجود نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات ارزشمندی در زمینه ابتکار ۵+۱ و ساختار امنیتی آسیای مرکزی انجام شده، اما شکاف‌های قابل توجهی در این حوزه وجود دارد: ۱. تحلیل جامع تأثیرات: اکثر مطالعات موجود یا بر جنبه‌های خاصی از ابتکار پنج

1. Pizzolo & Carteny

2. Tolipov

3. Karimi

به‌علاوه یک تمرکز کرده‌اند یا به بررسی کلی ساختار امنیتی منطقه پرداخته‌اند. تحلیل جامعی که تأثیرات متقابل این ابتکار و ساختار امنیتی منطقه را بررسی کند، کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ ۲. بررسی تطبیقی: مطالعه‌ای که به طور سیستماتیک ابتکار پنج‌به‌علاوه یک را با سایر ابتکارات منطقه‌ای (مانند سازمان همکاری شانگهای) مقایسه کند و تأثیرات متقابل آنها را بررسی نماید، در ادبیات موجود مشاهده نمی‌شود؛ ۳. تحلیل زمانی: با توجه به تحولات سریع در منطقه، نیاز به مطالعه‌ای که روند تکاملی ابتکار پنج‌به‌علاوه یک از زمان تأسیس تا به امروز را بررسی کند و چشم‌اندازی برای آینده ارائه دهد، احساس می‌شود؛ ۴. بررسی دیدگاه‌های متنوع: اکثر مطالعات موجود یا از دیدگاه آمریکا یا از منظر قدرت‌های منطقه‌ای به موضوع نگریسته‌اند. نیاز به مطالعه‌ای که دیدگاه‌های متنوع، از جمله نظرات کشورهای کوچک‌تر منطقه را در نظر بگیرد، وجود دارد؛ و ۵. تحلیل چند سطحی: مطالعه‌ای که به طور همزمان سطوح مختلف تحلیل (از سطح داخلی کشورها تا سطح نظام بین‌الملل) را در بررسی تأثیرات ابتکار پنج‌به‌علاوه یک در نظر بگیرد، در ادبیات موجود کمتر دیده می‌شود.

با توجه به این شکاف‌های پژوهشی، مطالعه حاضر ضرورت می‌یابد. این پژوهش با ارائه تحلیلی جامع، تطبیقی و چند سطحی از تأثیرات ابتکار پنج‌به‌علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی، و با در نظر گرفتن دیدگاه‌های متنوع و روند تکاملی این ابتکار، می‌تواند به پر کردن شکاف‌های موجود در ادبیات پژوهشی کمک کند و درک عمیق‌تری از پویایی‌های امنیتی منطقه ارائه دهد.

چارچوب نظری و مفهومی. مقاله حاضر برای تحلیل جامع و چندبعدی تأثیر ابتکار

پنج‌به‌علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی، از یک چارچوب نظری ترکیبی بهره می‌گیرد. این چارچوب که بر پایه نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، مفهوم امنیتی‌سازی، و نظریه گروه مرجع بنا شده، امکان بررسی پویایی‌های امنیتی منطقه را در سطوح مختلف و از زوایای گوناگون فراهم می‌آورد.

نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای بوزان و ویور بر این فرض استوار است که در یک نظام بین‌الملل آنارشیک، مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای به‌عنوان زیرساخت‌هایی شکل می‌گیرند که تأثیرات میانجی‌گرانه مهمی بر نحوه عملکرد پویایی‌های جهانی قطب‌بندی قدرت‌های بزرگ در سراسر نظام بین‌الملل دارند (Buzan & Weaver, 2003: 41). این نظریه در زمینه آسیای مرکزی به ما امکان می‌دهد تا ساختار امنیتی منطقه را به‌عنوان یک کل به‌هم پیوسته

بررسی کنیم، نقش ابتکار پنج به علاوه یک را در شکل دهی به این ساختار تحلیل نماییم، و تأثیر قدرت‌های بزرگ (مانند آمریکا، روسیه و چین) بر پویایی‌های امنیتی منطقه را ارزیابی کنیم.

آمل^۱ (2022) با ارائه یک چارچوب تحلیلی برای شناسایی مراحل اولیه شکل‌گیری یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای، به غنای این نظریه افزوده است. وی استدلال می‌کند که قدرت‌های بزرگ مجاور می‌توانند تأثیر قابل توجهی بر مناطق جغرافیایی نزدیک داشته باشند و منجر به ظهور چنین مجموعه‌های امنیتی شوند. این رویکرد در بررسی نقش ابتکار پنج به علاوه یک و تأثیر آن بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی بسیار مفید است، زیرا امکان بررسی دقیق‌تر فرایند ظهور و تکامل این ابتکار و تأثیر آن بر مجموعه امنیتی منطقه را فراهم می‌آورد.

مفهوم امنیتی‌سازی که توسط مکتب کپنهاگ مطرح شده، به فرایندی اشاره دارد که طی آن یک موضوع به‌عنوان تهدید امنیتی معرفی و پذیرفته می‌شود. بوزان و همکاران (1998: 25) امنیتی‌سازی را "اقدامی گفتمانی که یک موضوع را به عنوان تهدیدی وجودی برای یک شیء مرجع معرفی می‌کند" تعریف می‌کنند. در بررسی ابتکار پنج به علاوه یک، این مفهوم به ما کمک می‌کند تا نحوه معرفی و تعریف تهدیدهای امنیتی توسط بازیگران مختلف را بررسی کنیم، چگونگی استفاده از گفتمان امنیتی برای توجیه اقدامات و سیاست‌ها را تحلیل نماییم، و تأثیر این فرآیندها بر شکل‌گیری و تکامل ابتکار پنج به علاوه یک را ارزیابی کنیم.

نظریه گروه مرجع که ریشه در جامعه‌شناسی دارد، بر تأثیر گروه‌های اجتماعی بر رفتار و نگرش‌های افراد یا گروه‌های دیگر تمرکز دارد. در زمینه روابط بین‌الملل، این نظریه می‌تواند برای تحلیل رفتار دولت‌ها نیز به کار رود. امیلیچوا^۲ (2010b: 445) استدلال می‌کند که "دولت‌ها در تدوین سیاست‌های خود، از گروه‌های مرجع خاصی الهام می‌گیرند و تحت تأثیر آنها قرار می‌گیرند." در بررسی ابتکار پنج به علاوه یک و ساختار امنیتی آسیای مرکزی، این نظریه به ما کمک می‌کند تا چگونگی تأثیرپذیری کشورهای آسیای مرکزی از یکدیگر و از قدرت‌های بزرگ را تحلیل کنیم، نقش ابتکار پنج به علاوه یک در شکل‌دهی به الگوهای رفتاری و سیاست‌گذاری کشورهای منطقه را بررسی نماییم، و تأثیر هنجارها و ارزش‌های مشترک بر همکاری‌های امنیتی در چارچوب ابتکار پنج به علاوه یک را ارزیابی کنیم.

ترکیب این سه رویکرد نظری، چارچوبی جامع برای تحلیل تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی فراهم می‌آورد. نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای امکان

¹. Amable

². Omelicheva

بررسی ساختار کلی امنیتی منطقه و جایگاه ابتکار پنج به علاوه یک در آن را فراهم می‌کند. مفهوم امنیتی‌سازی به تحلیل فرآیندهای گفتمانی و سیاسی که منجر به شکل‌گیری و تکامل ابتکار پنج به علاوه یک شده‌اند، کمک می‌کند. نظریه گروه مرجع امکان بررسی چگونگی تأثیرپذیری کشورهای آسیای مرکزی از یکدیگر و از قدرت‌های بزرگ در چارچوب ابتکار پنج به علاوه یک را فراهم می‌آورد.

در راستای کاربرد این چارچوب نظری در مطالعات آسیای مرکزی، عمراف^۱ (2020) با بررسی وضعیت منطقه، استدلال می‌کند که آسیای مرکزی در حال شکل‌گیری به‌عنوان یک مجموعه امنیتی مستقل است. همچنین، الزینگا^۲ (2021) با تمرکز بر تأثیرات خروج آمریکا از افغانستان بر مجموعه امنیتی آسیای مرکزی، چشم‌اندازی جدید از تحولات اخیر منطقه ارائه می‌دهد. این مطالعات نشان می‌دهند که چگونه می‌توان از نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای برای تحلیل پویایی‌های امنیتی آسیای مرکزی بهره برد.

در نهایت، این چارچوب نظری ترکیبی به ما امکان می‌دهد تا ساختار امنیتی آسیای مرکزی را به‌عنوان یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای تحلیل کنیم، فرایند امنیتی‌سازی مسائل مختلف در چارچوب ابتکار پنج به علاوه یک را بررسی نماییم، تأثیر بازیگران خارجی بر پویایی‌های امنیتی منطقه را تحلیل کنیم، و نحوه تأثیرپذیری و الگوبرداری کشورهای منطقه از یکدیگر در زمینه سیاست‌های امنیتی را درک کنیم. این رویکرد جامع، زمینه را برای تحلیل عمیق و چندبعدی تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی فراهم می‌آورد و ارتباط قوی بین چارچوب نظری و موضوع پژوهش را برقرار می‌سازد.

۱. پیشینه و زمینه‌های شکل‌گیری ابتکار پنج به علاوه یک

ابتکار پنج به علاوه یک، که در ۱ نوامبر ۲۰۱۵ توسط وزیر امور خارجه وقت آمریکا، جان کری، در سمرقند ازبکستان راه‌اندازی شد، نقطه عطفی در روابط ایالات متحده با پنج کشور آسیای مرکزی محسوب می‌شود (U.S. Department of State, 2015). این ابتکار که شامل ایالات متحده و پنج کشور قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان است، با هدف ایجاد بستری برای گفت‌وگو و همکاری در زمینه‌های مختلف امنیتی، اقتصادی و زیست‌محیطی شکل گرفت. تأسیس این ابتکار در واقع نقطه عطفی در روابط ایالات متحده

¹. Umarov

². Elzinga

با کشورهای آسیای مرکزی محسوب می‌شود، زیرا واشنگتن برای نخستین بار یک چارچوب رسمی برای تعامل چندجانبه میان آمریکا و پنج کشور منطقه ایجاد کرد.

برای درک عمیق‌تر این ابتکار و تأثیر آن بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی، لازم است زمینه‌های شکل‌گیری آن را در بستر تاریخی و ژئوپلیتیک منطقه بررسی کنیم. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱، آسیای مرکزی با چالش‌های متعددی در زمینه‌های امنیتی، اقتصادی و سیاسی مواجه شد. این منطقه به سرعت به یکی از کانون‌های رقابت قدرت‌های بزرگ تبدیل شد، زیرا موقعیت ژئواستراتژیک و منابع طبیعی غنی آن توجه بازیگران جهانی را به خود جلب کرد (تیشه‌پار و تویسرکانی، ۱۳۹۶: ۱۰-۹).

اهمیت موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، مسیرهای انتقال انرژی و بازار مصرف آسیای مرکزی برای قدرت‌های بزرگ، زمینه را برای رقابت فزاینده بین روسیه، چین و ایالات متحده در منطقه فراهم آورد (Karimi, 2014: 123). روسیه به‌عنوان وارث اتحاد شوروی، تلاش کرد تا نفوذ سنتی خود را در منطقه حفظ کند، درحالی‌که چین با طرح‌های اقتصادی گسترده، به دنبال افزایش حضور خود بود.

ایالات متحده که پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و در جریان عملیات نظامی در افغانستان، حضور نظامی قابل توجهی در منطقه پیدا کرده بود (محمدی، ۱۴۰۱: ۴)، با خروج تدریجی نیروهایش از افغانستان، به دنبال راهکارهای جدیدی برای حفظ نفوذ خود در آسیای مرکزی بود. ابتکار پنج به علاوه یک در چنین شرایطی شکل گرفت که روابط آمریکا و روسیه رو به وخامت می‌رفت و نگرانی‌هایی در مورد نفوذ فزاینده چین در منطقه وجود داشت (Tolipov, 2020).

اهداف اصلی آمریکا از ایجاد این ابتکار شامل حفظ و تقویت حضور استراتژیک در منطقه، مقابله با نفوذ روزافزون چین و روسیه، ترویج ارزش‌های لیبرال و دموکراتیک و همکاری در زمینه مقابله با تهدیدهای فراملی بود. این ابتکار را می‌توان پاسخی به طرح‌های منطقه‌ای چین (مانند ابتکار کمربند و راه^۱) و تلاش‌های روسیه برای ادغام اقتصادی (مانند اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۲) دانست.

واکنش‌های اولیه کشورهای آسیای مرکزی به این ابتکار متفاوت بود. این تفاوت در واکنش‌ها را می‌توان ناشی از عوامل متعددی دانست، از جمله سطح وابستگی به روسیه و چین، نگرانی‌های امنیتی داخلی، و اولویت‌های اقتصادی. کشورهایی که وابستگی کمتری به

^۱. Belt and Road Initiative (BRI)

^۲. The Eurasian Economic Union (EAEU or EEU)

روسیه و چین داشتند، تمایل بیشتری به همکاری با آمریکا نشان دادند. برخی کشورها ابتکار پنج به علاوه یک را فرصتی برای تقویت توانمندی‌های امنیتی خود و جذب سرمایه‌گذاری و فناوری آمریکایی می‌دیدند.

مفهوم فضای حایل در آسیای مرکزی به دلیل تحولات اخیر دچار تغییر شده است (بهرامی طاقانکی و قربانی‌نژاد، ۱۴۰۲: ۱۱۵ - ۱۱۷). این تغییر مفهومی می‌تواند توضیح دهد که چرا کشورهای منطقه با احتیاط به ابتکارهایی مانند ۵+۱ نگاه می‌کنند. در واقع، کشورهای آسیای مرکزی در تلاش برای ایجاد توازن در روابط خود با قدرت‌های بزرگ بودند و به دنبال سیاست خارجی چندپرداری بودند تا بتوانند ضمن بهره‌برداری از فرصت‌های همکاری با قدرت‌های مختلف، استقلال عمل خود را نیز حفظ کنند.

در مجموع، شکل‌گیری ابتکار پنج به علاوه یک را باید در بستر تحولات ژئوپلیتیک پیچیده آسیای مرکزی و رقابت قدرت‌های بزرگ درک کرد (Indeo & Maracchione, 2023: 181-182). این ابتکار نشان‌دهنده تلاش ایالات متحده برای حفظ و تقویت نفوذ خود در منطقه‌ای است که از نظر استراتژیک اهمیت فزاینده‌ای یافته است. بر اساس نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای بوزان و ویور (2003)، این ابتکار را می‌توان تلاشی برای شکل‌دهی به الگوهای دوستی و دشمنی در منطقه و تأثیرگذاری بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی دانست.

۲. ساختار و سازوکارهای ابتکار ۵+۱

ابتکار ۵+۱، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های تعامل ایالات متحده با کشورهای آسیای مرکزی، از زمان تأسیس در سال ۲۰۱۵ تحولات قابل توجهی را تجربه کرده است. این بخش به بررسی دقیق ساختار و سازوکارهای این ابتکار می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه این ساختار در طول زمان تکامل یافته و به تغییرات ژئوپلیتیک منطقه پاسخ داده است.

ارکان اصلی ابتکار. ابتکار پنج به علاوه یک از یک ساختار چندلایه و منعطف برخوردار است (Indeo & Maracchione, 2023: 183-184) که امکان تعامل در سطوح مختلف را فراهم می‌کند:

۱. نشست‌های وزرای امور خارجه: این نشست‌ها هسته اصلی ابتکار پنج به علاوه یک را تشکیل می‌دهند و معمولاً به صورت سالانه برگزار می‌شوند. از زمان تأسیس در سال ۲۰۱۵ تا پایان سال ۲۰۲۳، یازده نشست وزرای خارجه برگزار شده است. آخرین نشست در ۲۸ فوریه ۲۰۲۳ در آستانه قزاقستان برگزار شد (U.S. Embassy in)

(Dushanbe, 15 March 2023). این نشست‌ها فرصتی برای بحث درباره مسائل استراتژیک و تعیین جهت‌گیری‌های کلی همکاری فراهم می‌کنند.

۲. گروه‌های کاری: سه گروه کاری اصلی در چارچوب ابتکار پنج به علاوه یک فعالیت می‌کنند: گروه کاری اقتصادی؛ گروه کاری انرژی و محیط زیست و؛ گروه کاری امنیتی. این گروه‌ها به‌طور منظم تشکیل جلسه می‌دهند و پیشنهادات خود را برای بررسی در نشست‌های وزرا ارائه می‌کنند.

۳. دبیرخانه پنج به علاوه یک: در سپتامبر ۲۰۲۲، دبیرخانه ابتکار پنج به علاوه یک با هدف تسهیل هماهنگی‌ها و پیگیری مصوبات تأسیس شد (U.S. Department of State 2022).

۴. نشست سران: در ۱۹ سپتامبر ۲۰۲۳، نخستین نشست سران کشورهای عضو پنج به علاوه یک با حضور رئیس‌جمهور آمریکا در حاشیه مجمع عمومی سازمان ملل در نیویورک برگزار شد (The White House 2023).

این ساختار چندلایه، امکان تعامل مستمر واشنگتن با کشورهای آسیای مرکزی در سطوح مختلف را فراهم می‌سازد و انعطاف‌پذیری لازم برای پرداختن به طیف گسترده‌ای از مسائل را ایجاد می‌نماید.

حوزه‌های همکاری. ابتکار پنج به علاوه یک طیف گسترده‌ای از حوزه‌های همکاری را پوشش می‌دهد که منعکس‌کننده پیچیدگی‌های ژئوپلیتیک و نیازهای متنوع کشورهای آسیای مرکزی است: ۱. همکاری‌های امنیتی: شامل مبارزه با تروریسم، مقابله با قاچاق مواد مخدر، و امنیت مرزی. «برنامه امنیت مرزی منطقه‌ای پنج به علاوه یک» نمونه‌ای از این همکاری‌ها به‌شمار می‌رود (U.S. Embassy in Dushanbe, 2023) که می‌توان آن را مشابه همان هدف و نسخه‌ای در نظر گرفت که گروه «شانگهای پنج»^۱، پایه‌گذار سازمان همکاری شانگهای^۲، حول محور آن شکل گرفت؛ ۲. همکاری‌های اقتصادی و تجاری: تسهیل تجارت منطقه‌ای و افزایش سرمایه‌گذاری از اهداف اصلی این حوزه است. پروژه «تجارت آسیای مرکزی»^۳ در همین راستا اجرا می‌شود (USAID 2023)؛ ۳. انرژی و محیط زیست: مدیریت منابع آب، توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و مقابله با تغییرات اقلیمی از موضوعات کلیدی

¹. Shanghai Five

². The Shanghai Cooperation Organisation (SCO)

³. Trade Central Asia

هستند. برنامه «برق آسیای مرکزی»^۱ نمونه‌ای از این همکاری‌هاست (U.S. Embassy in Dushanbe 2023) که می‌توان آن را رقیب برنامه «همکاری اقتصادی منطقه‌ای آسیای مرکزی»^۲ موسوم به کارک دانست؛ ۴. حقوق بشر و دموکراسی: اگرچه این حوزه همواره مورد تأکید آمریکا بوده، اما به دلیل حساسیت‌های موجود، با احتیاط بیشتری دنبال می‌شود (Tolipov, 2020) و؛ ۵. همکاری در زمینه مواد معدنی حیاتی: این حوزه جدید همکاری در سال ۲۰۲۴ به ابتکار ۵+۱ اضافه شد (U.S. Department of State 2024).

سازوکارهای تصمیم‌گیری و اجرا. سازوکارهای تصمیم‌گیری و اجرا در ابتکار پنج به‌علاوه یک بر اساس اصل اجماع و همکاری داوطلبانه شکل گرفته است: ۱. تصمیم‌گیری اجماعی: تصمیمات کلیدی در نشست‌های وزرای خارجه و با اجماع همه اعضا اتخاذ می‌شود؛ ۲. گروه‌های کاری تخصصی: این گروه‌ها پیشنهادات و طرح‌های خود را برای تصویب نهایی به نشست وزرا ارائه می‌دهند؛ ۳. دبیرخانه هماهنگ‌کننده: دبیرخانه ۵+۱ نقش مهمی در هماهنگی بین کشورهای عضو و پیگیری اجرای تصمیمات ایفا می‌کند و؛ ۴. پروژه‌های مشترک: اجرای پروژه‌های مشترک یکی از مهم‌ترین سازوکارهای اجرایی ابتکار پنج به‌علاوه یک است. در سال ۲۰۲۳، بیش از ۱۰۰ میلیون دلار برای اجرای بیش از ۴۰ پروژه اختصاص یافت (U.S. Embassy in Dushanbe 2023).

تحولات ساختاری از ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴. ساختار ابتکار پنج به‌علاوه یک از زمان تأسیس در سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴ تحولات قابل توجهی را تجربه کرده است: ۱. گسترش سطوح تعامل: از نشست‌های وزرای خارجه به نشست سران در سال ۲۰۲۳؛ ۲. ایجاد دبیرخانه دائمی: تأسیس دبیرخانه در سال ۲۰۲۲ نشان‌دهنده تلاش برای نهادینه‌سازی همکاری‌هاست؛ ۳. افزودن حوزه‌های جدید همکاری: مانند گفت‌وگوی مواد معدنی حیاتی در سال ۲۰۲۴؛ ۴. تقویت بعد اقتصادی: راه‌اندازی گردهمایی تجاری B5+1 در مارس ۲۰۲۴ (Eurasianet, 2024) و؛ ۵. افزایش تمرکز بر امنیت سایبری: با توجه به افزایش تهدیدهای سایبری، این حوزه به یکی از اولویت‌های همکاری امنیتی تبدیل شده است (The White House, 21 Sep 2023). این تحولات ساختاری نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری ابتکار پنج به‌علاوه یک و تلاش آن برای پاسخگویی به نیازهای متغیر منطقه و تحولات ژئوپلیتیک است.

در چارچوب نظری مجموعه امنیتی منطقه‌ای بوزان و ویور، می‌توان گفت که تکامل ساختاری ابتکار پنج به‌علاوه یک تلاشی برای شکل‌دهی به الگوهای تعامل امنیتی در آسیای

¹. Power Central Asia

². The Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC)

مرکزی است. همچنین، از منظر نظریه امنیتی سازی، گسترش حوزه‌های همکاری و تقویت سازوکارهای اجرایی را می‌توان تلاشی برای امنیتی سازی مسائل مختلف در قالب این ابتکار دانست. با این حال، باید توجه داشت که اثربخشی این سازوکارها به عوامل مختلفی از جمله اراده سیاسی کشورهای عضو، منابع اختصاص یافته و شرایط ژئوپلیتیک منطقه بستگی دارد. شواهد حاکی از آن است که ابتکار پنج به علاوه یک هنوز نتوانسته به طور کامل به اهداف خود دست یابد و با چالش‌هایی مانند رقابت قدرت‌های بزرگ و تفاوت در اولویت‌های کشورهای عضو مواجه است.

۳. تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی

ابتکار پنج به علاوه یک از زمان تأسیس در سال ۲۰۱۵، تأثیرات قابل توجهی بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی داشته است. با توجه به چارچوب نظری ترکیبی مقاله، شامل نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، مفهوم امنیتی سازی و نظریه گروه مرجع، به بررسی این تأثیرات می‌پردازیم.

تغییر در الگوهای همکاری امنیتی منطقه‌ای. ابتکار پنج به علاوه یک موجب تغییراتی در الگوهای همکاری امنیتی در آسیای مرکزی شده است: ۱. تقویت همکاری‌های چندجانبه: این ابتکار بستری برای همکاری‌های امنیتی چندجانبه بین کشورهای آسیای مرکزی و ایالات متحده فراهم کرده است. به عنوان مثال، برنامه امنیت مرزی منطقه‌ای پنج به علاوه یک که در سال ۲۰۲۲ راه‌اندازی شد، نمونه‌ای از این همکاری‌های چندجانبه است (U.S. Embassy in Dushanbe, 15 Mar 2023)؛ ۲. افزایش تبادل اطلاعات امنیتی: ابتکار پنج به علاوه یک زمینه را برای تبادل اطلاعات امنیتی بین کشورهای عضو فراهم کرده است. این امر به ویژه در زمینه مبارزه با تروریسم و جرایم سازمان‌یافته فراملی اهمیت دارد (The White House, 21 Sep 2023)؛ ۳. توسعه ظرفیت‌های امنیتی: از طریق برنامه‌های آموزشی و تجهیز نیروهای امنیتی، ابتکار پنج به علاوه یک به توسعه ظرفیت‌های امنیتی کشورهای آسیای مرکزی کمک کرده است (U.S. Embassy Dushanbe 2023). در چارچوب نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، این تغییرات را می‌توان نشانه‌ای از شکل‌گیری الگوهای جدید تعامل امنیتی در منطقه دانست که می‌تواند به تدریج ساختار امنیتی آسیای مرکزی را متحول سازد.

تأثیر بر روابط کشورهای آسیای مرکزی با قدرت‌های بزرگ. ابتکار پنج به علاوه یک تأثیر قابل توجهی بر روابط کشورهای آسیای مرکزی با قدرت‌های بزرگ داشته است: ۱. متنوع سازی روابط خارجی: این ابتکار به کشورهای آسیای مرکزی امکان داده است تا روابط

خود را متنوع کنند و وابستگی صرف به روسیه را کاهش دهند (Indeo & Maracchione, 2023: 185). به عنوان مثال، قزاقستان و ازبکستان همکاری‌های نظامی خود را با آمریکا افزایش داده‌اند (Starr, 2023: 13)؛ ۲. ایجاد توازن در روابط با قدرت‌های بزرگ: کشورهای آسیای مرکزی از ابتکار پنج به علاوه یک به عنوان ابزاری برای ایجاد توازن در روابط خود با روسیه، چین و ایالات متحده استفاده کرده‌اند. این امر به آن‌ها امکان داده است تا استقلال عمل بیشتری در سیاست خارجی خود داشته باشند (Zengin & Topsakal, 2020: 34) و ؛ ۳. افزایش حضور آمریکا در منطقه: ابتکار پنج به علاوه یک به افزایش حضور دیپلماتیک و اقتصادی آمریکا در آسیای مرکزی منجر شده است. این امر موجب نگرانی روسیه و چین شده و پویایی‌های رقابت قدرت‌های بزرگ در منطقه را پیچیده‌تر کرده است (Lungu, 2020: 182-183). از منظر نظریه گروه مرجع، می‌توان گفت که ابتکار پنج به علاوه یک به تدریج ایالات متحده را به عنوان یک گروه مرجع جدید برای کشورهای آسیای مرکزی در کنار روسیه و چین مطرح کرده است.

چالش‌ها و فرصت‌های جدید امنیتی. ابتکار پنج به علاوه یک چالش‌ها و فرصت‌های

جدیدی را در حوزه امنیتی برای کشورهای آسیای مرکزی ایجاد کرده است:

۱. چالش‌ها: افزایش تنش با روسیه و چین: همکاری نزدیک‌تر با آمریکا می‌تواند موجب نگرانی و واکنش منفی روسیه و چین شود (Pizzolo & Carteny, 2022: 85-86)؛ ریسک وابستگی جدید: افزایش همکاری با آمریکا می‌تواند ریسک ایجاد وابستگی جدید را به همراه داشته باشد (Ward, 2024)؛ و؛ تعارض بین همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه: گاهی ابتکار ۱+۵ با توافقات دوجانبه کشورهای منطقه با سایر قدرت‌ها در تعارض قرار می‌گیرد.

۲. فرصت‌ها: تقویت ظرفیت‌های مقابله با تهدیدهای فراملی: ابتکار پنج به علاوه یک فرصت‌هایی برای همکاری در زمینه مبارزه با تروریسم و جرایم سازمان‌یافته فراهم کرده است (U.S. Embassy in Dushanbe, 2023)؛ دسترسی به فناوری‌های پیشرفته امنیتی: همکاری با آمریکا امکان دسترسی به فناوری‌های پیشرفته در حوزه امنیت و دفاع را فراهم می‌آورد (U.S. Department of State, 2020)؛ و؛ افزایش اعتبار بین‌المللی: مشارکت در ابتکار پنج به علاوه یک می‌تواند به افزایش اعتبار بین‌المللی کشورهای آسیای مرکزی کمک کند.

درنهایت، از منظر مفهوم امنیتی‌سازی، می‌توان گفت که ابتکار پنج به علاوه یک برخی موضوعات جدید مانند امنیت سایبری را در منطقه امنیتی کرده است، در حالی که برخی موضوعات سنتی مانند تهدید تروریسم را بازتعریف کرده است.

مطالعه موردی: تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر امنیت مرزی منطقه. برای درک بهتر تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی، می‌توان به مطالعه موردی تأثیر این ابتکار بر امنیت مرزی منطقه پرداخت:

برنامه امنیت مرزی منطقه‌ای پنج به علاوه یک: این برنامه که در سال ۲۰۲۲ راه‌اندازی شد، هدف آن تقویت امنیت مرزی کشورهای آسیای مرکزی از طریق آموزش، تجهیز و تبادل اطلاعات است (U.S. Embassy in Dushanbe, 2023). تأثیرات این برنامه عبارت بوده‌اند از: افزایش همکاری‌های مرزی بین کشورهای منطقه؛ بهبود ظرفیت‌های فنی و عملیاتی نیروهای مرزبانی و؛ کاهش قاچاق مواد مخدر و تردد غیرقانونی از مرزها.

در عین حال این برنامه چالش‌هایی را نیز به همراه داشته است که عبارت‌اند از: نگرانی روسیه از افزایش نفوذ آمریکا در مرزهای جنوبی خود؛ تفاوت در اولویت‌های امنیت مرزی کشورهای عضو و؛ محدودیت‌های مالی و فنی در اجرای کامل برنامه.

نهایتاً باید گفت اگرچه برنامه امنیت مرزی پنج به علاوه یک موفقیت‌هایی داشته، اما هنوز با چالش‌های جدی مواجه است. این برنامه نشان می‌دهد که ابتکار پنج به علاوه یک توانسته است در برخی حوزه‌های خاص مانند امنیت مرزی، تأثیر ملموسی بر همکاری‌های امنیتی منطقه‌ای داشته باشد. همچنین در چارچوب نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، این مطالعه موردی نشان می‌دهد که ابتکار ۱+۵ در حال شکل دادن به الگوهای جدیدی از همکاری امنیتی در آسیای مرکزی است. همچنین، از منظر امنیتی‌سازی، می‌توان گفت که این ابتکار موضوع امنیت مرزی را به عنوان یک اولویت امنیتی مشترک برای کشورهای منطقه مطرح کرده است.

ارزیابی کلی تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی. در مجموع، می‌توان گفت که ابتکار پنج به علاوه یک تأثیرات قابل توجهی بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی داشته است، اما این تأثیرات پیچیده و گاه متناقض بوده‌اند: ۱. تغییر تدریجی در الگوهای همکاری امنیتی: ابتکار پنج به علاوه یک زمینه را برای شکل‌گیری الگوهای جدید همکاری امنیتی در منطقه فراهم کرده است؛ اما این تغییرات هنوز در مراحل اولیه خود قرار دارند؛ ۲. افزایش گزینه‌های استراتژیک: این ابتکار به کشورهای آسیای مرکزی امکان داده است تا روابط خود را متنوع کنند و استقلال عمل بیشتری در سیاست خارجی داشته باشند؛ ۳. پیچیده‌تر شدن رقابت قدرت‌های بزرگ: حضور فعال‌تر آمریکا از طریق ابتکار پنج به علاوه یک، رقابت بین قدرت‌های بزرگ در منطقه را پیچیده‌تر کرده است؛ ۴.

ایجاد چالش‌ها و فرصت‌های جدید: ابتکار پنج به علاوه یک ضمن ایجاد فرصت‌های جدید برای همکاری امنیتی، چالش‌هایی را نیز برای کشورهای منطقه ایجاد کرده است و ۵. تأثیر محدود بر برخی حوزه‌ها: در برخی حوزه‌های خاص مانند امنیت مرزی، ابتکار پنج به علاوه یک توانسته است تأثیر ملموسی داشته باشد؛ اما در سایر حوزه‌ها تأثیر آن محدودتر بوده است.

در چارچوب نظری مقاله، می‌توان گفت که ابتکار پنج به علاوه یک در حال شکل دادن به یک زیرسیستم جدید در مجموعه امنیتی آسیای مرکزی است. این ابتکار با امنیتی‌سازی برخی موضوعات و معرفی ایالات متحده به عنوان یک گروه مرجع جدید، در حال تغییر تدریجی پویایی‌های امنیتی منطقه است. با این حال، این تغییرات با مقاومت‌ها و چالش‌هایی نیز مواجه هستند که در بخش‌های بعدی به آنها خواهیم پرداخت. نفوذ تاریخی روسیه، قدرت اقتصادی رو به رشد چین، و تفاوت‌های فرهنگی و سیاسی بین کشورهای آسیای مرکزی و ایالات متحده، از جمله عواملی هستند که می‌توانند روند تأثیرگذاری ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی منطقه را پیچیده‌تر سازند.

در نهایت، می‌توان گفت که ابتکار پنج به علاوه یک، اگرچه تغییراتی در ساختار امنیتی آسیای مرکزی ایجاد کرده؛ اما هنوز نتوانسته است به تنهایی این ساختار را به طور بنیادین متحول سازد. این ابتکار بیشتر به عنوان یک عامل تعدیل‌کننده و متنوع‌ساز در معادلات امنیتی منطقه عمل کرده است. آینده تأثیرگذاری این ابتکار بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی، به عوامل متعددی از جمله تحولات ژئوپلیتیک جهانی، روابط آینده ایالات متحده با روسیه و چین، و میزان موفقیت این ابتکار در پاسخگویی به نیازهای واقعی کشورهای منطقه بستگی خواهد داشت.

۴. واکنش قدرت‌های منطقه‌ای به ابتکار پنج به علاوه یک

ابتکار پنج به علاوه یک، به عنوان یک چارچوب همکاری جدید در آسیای مرکزی، واکنش‌های متفاوتی را از سوی قدرت‌های منطقه‌ای برانگیخته است. این بخش به بررسی دقیق واکنش‌ها و استراتژی‌های روسیه، چین و اتحادیه اروپا در قبال این ابتکار می‌پردازد و تأثیر آن بر پویایی‌های ژئوپلیتیک منطقه را تحلیل می‌کند.

واکنش و استراتژی روسیه. روسیه، به عنوان قدرت سنتی در آسیای مرکزی، با دیده تردید به ابتکار پنج به علاوه یک نگریسته است. واکنش مسکو را می‌توان در چند محور مورد اشار قرار داد؛ اول. تقویت سازمان‌های منطقه‌ای تحت رهبری روسیه یعنی تحکیم سازمان پیمان امنیت جمعی (CSTO) به عنوان چارچوب اصلی همکاری امنیتی در منطقه و توسعه

اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) برای تعمیق روابط اقتصادی با کشورهای آسیای مرکزی. به‌عنوان مثال، در سال ۲۰۲۲، روسیه تلاش‌های خود را برای جذب ازبکستان به EAEU تشدید کرد (Eurasianet, 2022). این اقدام را می‌توان واکنشی به گسترش همکاری‌های اقتصادی ازبکستان با ایالات متحده در چارچوب ابتکار پنج به علاوه یک تفسیر کرد. دوم. ایجاد چارچوب‌های جدید همکاری از طریق راه‌اندازی «فرمت مسکو»^۱ در سال ۲۰۱۷ به‌عنوان یک پلتفرم منطقه‌ای برای مشاوره در مورد افغانستان. این فرمت که شامل روسیه، کشورهای آسیای مرکزی و سایر قدرت‌های منطقه‌ای است، نشان می‌دهد که روسیه در تلاش است تا نقش محوری خود را در مسائل امنیتی منطقه، به ویژه در رابطه با افغانستان، حفظ کند (Ghosh, 2023). سوم. افزایش همکاری‌های نظامی و امنیتی دوجانبه از طریق برگزاری رزمایش‌های مشترک با کشورهای آسیای مرکزی و ارائه تجهیزات نظامی و آموزش به نیروهای امنیتی کشورهای منطقه. به عنوان نمونه، در سال ۲۰۲۱، روسیه و تاجیکستان رزمایش مشترکی را در مقیاس بزرگ با مشارکت بیش از ۵۰۰۰ نیرو برگزار کردند (TASS, 2021). این اقدام را می‌توان تلاشی برای نمایش تداوم نفوذ نظامی روسیه در منطقه ارزیابی کرد. و چهارم. گفتمان‌سازی علیه حضور آمریکا با تأکید بر مخاطرات بالقوه افزایش نفوذ آمریکا برای ثبات منطقه و ترویج ایده «مداخله غرب» در امور داخلی کشورهای آسیای مرکزی. مقامات روسی مکرراً هشدار داده‌اند که افزایش حضور آمریکا در آسیای مرکزی می‌تواند به بی‌ثباتی منطقه منجر شود (Tabachnik, 2020: 302-304). این گفتمان در راستای تلاش روسیه برای حفظ نفوذ تاریخی خود در منطقه قابل تفسیر است.

در چارچوب نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، می‌توان استدلال کرد که روسیه از طریق این استراتژی‌ها تلاش می‌کند الگوهای دوستی و دشمنی در آسیای مرکزی را به نفع خود شکل دهد و مانع از تغییر بنیادین در ساختار امنیتی منطقه شود. این رویکرد نشان‌دهنده تلاش مسکو برای حفظ موقعیت خود به‌عنوان قدرت هژمون منطقه‌ای در برابر نفوذ فزاینده سایر بازیگران، به‌ویژه ایالات متحده، است. با این حال، موفقیت استراتژی روسیه با چالش‌هایی مواجه است. تمایل فزاینده کشورهای آسیای مرکزی به متنوع‌سازی روابط خارجی خود و کاهش وابستگی به روسیه، همراه با جذابیت‌های اقتصادی و تکنولوژیک همکاری با غرب، می‌تواند اثربخشی اقدامات مسکو را محدود کند. علاوه بر این، پیامدهای جنگ اوکراین بر اقتصاد و اعتبار بین‌المللی روسیه ممکن است توانایی این کشور برای حفظ نفوذ گسترده در آسیای مرکزی را تضعیف کند.

^۱. Moscow Format

واکنش و استراتژی چین. چین، به‌عنوان قدرت اقتصادی نوظهور در آسیای مرکزی، رویکردی متفاوت نسبت به روسیه در قبال ابتکار پنج به‌علاوه یک اتخاذ کرده است: اول. تمرکز بر همکاری‌های اقتصادی از طریق تداوم و تقویت ابتکار کمربند و راه (BRI) در آسیای مرکزی و افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های منطقه. چین از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۲، بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار در پروژه‌های مرتبط با ابتکار کمربند و راه در آسیای مرکزی سرمایه‌گذاری کرده است (Wang, 2024). این حجم عظیم سرمایه‌گذاری نشان می‌دهد که چین تلاش می‌کند تا از طریق ابزارهای اقتصادی، نفوذ خود را در منطقه گسترش دهد. دوم. راه‌اندازی فرمت C+C5^۱ در سال ۲۰۲۰ و تمرکز بر همکاری‌های اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی. فرمت C+C5 را می‌توان پاسخ مستقیم چین به ابتکار ۵+۱ آمریکا دانست. این فرمت در سال ۲۰۲۲ به سطح سران ارتقا یافت (Xinhua, 2023) که نشان‌دهنده اهمیت فزاینده آن برای پکن است. سوم. تقویت همکاری‌های امنیتی در چارچوب سازمان همکاری شانگهای (SCO) از طریق افزایش تمرکز بر مسائل امنیتی در SCO، به ویژه در زمینه مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی و تلاش برای جذب کشورهای بیشتر به این سازمان. به عنوان مثال، در سال ۲۰۲۳، ایران به عنوان عضو کامل به SCO پیوست، که می‌تواند به تقویت نفوذ این سازمان در منطقه کمک کند. و چهارم. استفاده از ابزارهای قدرت نرم از طریق گسترش برنامه‌های تبادل دانشجو و آموزش زبان چینی در کشورهای آسیای مرکزی و افزایش همکاری‌های رسانه‌ای و فرهنگی. حکیم و هلالات (۱۴۰۲) در مطالعه خود نشان داده‌اند که چین به طور فزاینده‌ای از ابزارهای قدرت نرم برای نفوذ در آسیای مرکزی استفاده می‌کند. از منظر نظریه امنیتی‌سازی، می‌توان گفت که چین تلاش می‌کند تا با تأکید بر منافع مشترک اقتصادی و فرهنگی، از امنیتی شدن حضور خود در منطقه جلوگیری کند و در عین حال، نفوذ خود را گسترش دهد.

نقش و رویکرد اتحادیه اروپا. اتحادیه اروپا، اگرچه از نظر جغرافیایی دورتر از آسیای مرکزی است، اما تلاش کرده است تا نقش فعال‌تری در منطقه ایفا کند: اول. تدوین استراتژی جدید برای آسیای مرکزی در سال ۲۰۱۹ و تمرکز بر تقویت انعطاف‌پذیری، رفاه و همکاری منطقه‌ای. این استراتژی بر اهمیت همکاری در زمینه‌هایی مانند مدیریت آب، انرژی‌های تجدیدپذیر و اصلاحات اقتصادی تأکید دارد (Fawn, 2021: 675-698). دوم. اجرای برنامه‌های همکاری خاص همانند برنامه مدیریت مرزها در آسیای مرکزی (BOMCA)^۲ و

^۱. China + Central Asia (C+C5)

^۲. Border Management Programme in Central Asia (BOMCA)

برنامه مبارزه با مواد مخدر در آسیای مرکزی (CADAP)^۱. این برنامه‌ها نشان می‌دهند که اتحادیه اروپا تلاش می‌کند تا در حوزه‌های خاص امنیتی، نقش مکمل برای ابتکار پنج به علاوه یک ایفا کند (Daminov, 2023: 252-254). سوم، تقویت روابط انرژی از طریق تلاش برای افزایش واردات انرژی از آسیای مرکزی به منظور کاهش وابستگی به روسیه و حمایت از پروژه‌های انتقال انرژی از آسیای مرکزی به اروپا. به عنوان مثال، در سال ۲۰۲۲، اتحادیه اروپا و آذربایجان توافقنامه‌ای برای افزایش صادرات گاز به اروپا امضا کردند که می‌تواند زمینه را برای انتقال گاز آسیای مرکزی از این مسیر فراهم کند (ETEnergyworld, 2022) و چهارم، ترویج ارزش‌های دموکراتیک و حقوق بشر همانند تأکید بر اهمیت اصلاحات دموکراتیک و بهبود وضعیت حقوق بشر در گفتگوها با کشورهای آسیای مرکزی و حمایت از جامعه مدنی و رسانه‌های مستقل در منطقه. اگرچه این رویکرد گاهی با مقاومت کشورهای منطقه مواجه شده، اما اتحادیه اروپا همچنان بر اهمیت این موضوعات تأکید دارد (Hönig & Tumenbaeva, 2022: 42426). از منظر نظریه گروه مرجع، می‌توان گفت که اتحادیه اروپا تلاش می‌کند تا خود را به عنوان یک مدل توسعه و همکاری برای کشورهای آسیای مرکزی معرفی کند، اگرچه تأثیرگذاری آن به اندازه روسیه و چین نیست.

مطالعه موردی: سازمان همکاری شانگهای و ابتکار پنج به علاوه یک. برای درک

بهبتر رقابت بین ابتکارهای مختلف در آسیای مرکزی، می‌توان به مقایسه سازمان همکاری شانگهای (SCO) و ابتکار پنج به علاوه یک پرداخت:

به لحاظ اهداف و حوزه‌های تمرکز در حالی که تمرکز اصلی سازمان همکاری شانگهای بر امنیت منطقه‌ای و مبارزه با «سه شر» (تروریسم، جدایی طلبی و افراط‌گرایی) است، تمرکز ابتکار پنج به علاوه یک بر طیف گسترده‌تری از موضوعات شامل امنیت، اقتصاد، محیط زیست و توسعه است. از نظر ساختار و عضویت در حالی که سازمان همکاری شانگهای: سازمانی رسمی با ساختار دائمی و عضویت گسترده‌تر (شامل روسیه، چین و هند) است، ابتکار پنج به علاوه یک چارچوبی غیررسمی‌تر با تمرکز خاص بر آسیای مرکزی و ایالات متحده است. از نقطه نظر رویکرد به مسائل داخلی کشورها سازمان همکاری شانگهای بر اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورهای عضو تأکید دارد اما ابتکار پنج به علاوه یک برای ترویج اصلاحات دموکراتیک و بهبود حکمرانی تلاش می‌کند. همچنین از نقطه نظر نفوذ اقتصادی، سازمان همکاری شانگهای پشتوانه‌ای قوی به لحاظ اقتصادی به ویژه از سوی

¹. The Central Asia Drug Action Programme (CADAP)

چین، با تمرکز بر پروژه‌های زیرساختی بزرگ مقیاس دارد؛ اما ابتکار پنج به‌علاوه یک بیشتر بر توسعه بخش خصوصی و اصلاحات اقتصادی، با منابع مالی محدودتر تمرکز دارد. و در نهایت، از جنبه رویکرد به مسائل امنیتی، سازمان همکاری شانگهای بر همکاری‌های امنیتی گسترده، شامل رزمایش‌های نظامی مشترک و تبادل اطلاعات تأکید می‌ورزد در حالی که ابتکار پنج به‌علاوه یک بیشتر بر امنیت غیرسنجی مانند مبارزه با قاچاق مواد مخدر و امنیت سایبری تمرکز دارد.

به طور خلاصه، رقابت بین این دو ابتکار را می‌توان در چند مورد خاص مشاهده کرد: ۱. جذب اعضای جدید: در حالی که سازمان همکاری شانگهای در سال ۲۰۲۳ ایران را به عنوان عضو کامل پذیرفت، ابتکار پنج به‌علاوه یک تلاش کرده است تا روابط خود را با کشورهای منطقه تعمیق بخشد؛ ۲. نفوذ در افغانستان: هر دو ابتکار تلاش کرده‌اند تا نقش مهمی در ثبات‌سازی افغانستان ایفا کنند. سازمان همکاری شانگهای از موضع نزدیکی جغرافیایی و روابط تاریخی اعضای خود با افغانستان بهره می‌برد، در حالی که ابتکار پنج به‌علاوه یک بر تجربه و منابع ایالات متحده تکیه دارد؛ ۳. توسعه زیرساخت‌ها: پروژه‌های زیرساختی سازمان همکاری شانگهای، به ویژه در چارچوب ابتکار کمربند و راه چین، در مقیاس بزرگ‌تری نسبت به پروژه‌های ابتکار پنج به‌علاوه یک اجرا می‌شوند؛ و ۴. اصلاحات سیاسی و اقتصادی: در حالی که ابتکار پنج به‌علاوه یک بر اهمیت اصلاحات دموکراتیک و اقتصادی تأکید دارد، سازمان همکاری شانگهای رویکرد عدم مداخله در امور داخلی را ترجیح می‌دهد.

در چارچوب نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، این رقابت را می‌توان تلاشی از سوی قدرت‌های مختلف برای شکل‌دادن به ساختار امنیتی آسیای مرکزی مطابق با منافع خود دانست. سازمان همکاری شانگهای، با رهبری روسیه و چین، تلاش می‌کند تا الگوی امنیتی متفاوتی را در مقابل مدل پیشنهادی ایالات متحده در قالب ابتکار پنج به‌علاوه یک ارائه دهد. از منظر امنیتی‌سازی، هر دو ابتکار تلاش می‌کنند تا مسائل مختلف را به عنوان تهدیدهای امنیتی معرفی کنند، اما با رویکردهای متفاوت. سازمان همکاری شانگهای بیشتر بر تهدیدهای سنتی مانند تروریسم تمرکز دارد، در حالی که ابتکار پنج به‌علاوه یک مسائلی مانند فساد و ضعف حکمرانی را نیز در زمره تهدیدهای امنیتی قرار می‌دهد.

در نهایت، این رقابت نشان می‌دهد که آسیای مرکزی همچنان صحنه رقابت ژئوپلیتیک قدرت‌های بزرگ است و کشورهای منطقه در تلاش‌اند تا با بهره‌گیری از این رقابت، منافع خود را حداکثر سازند. موفقیت نهایی هر یک از این ابتکارها به توانایی آنها در پاسخگویی به نیازهای واقعی کشورهای آسیای مرکزی و ایجاد ارزش افزوده برای آنها بستگی خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر ساختار امنیتی آسیای مرکزی و تحلیل الگوهای همکاری و رقابت امنیتی در منطقه در بازه زمانی ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴ انجام شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ابتکار پنج به علاوه یک از زمان تأسیس تاکنون، تأثیرات قابل توجه و در عین حال متناقضی بر پویایی‌های امنیتی آسیای مرکزی داشته است.

در پاسخ به پرسش اصلی پژوهش مبنی بر چگونگی تأثیر ابتکار پنج به علاوه یک بر الگوهای همکاری و رقابت امنیتی در آسیای مرکزی، می‌توان گفت که این ابتکار موجب تغییراتی در ساختار امنیتی منطقه شده است. این تغییرات را می‌توان در چند سطح مشاهده کرد:

- تغییر در الگوهای همکاری: ابتکار پنج به علاوه یک زمینه را برای شکل‌گیری همکاری‌های امنیتی جدید بین کشورهای آسیای مرکزی و ایالات متحده فراهم کرده است. این همکاری‌ها عمدتاً در حوزه‌های تبادل اطلاعات امنیتی، آموزش و تجهیز نیروهای امنیتی، همکاری در زمینه امنیت سایبری و مدیریت بحران‌های فراملی متمرکز بوده‌اند.

- ظهور رقابت‌های جدید: در عین حال، این ابتکار به طور غیرمستقیم زمینه‌ساز برخی رقابت‌های جدید بین کشورهای آسیای مرکزی شده است. این رقابت‌ها عمدتاً در حوزه‌هایی مانند جلب توجه و منابع ایالات متحده، اختلاف نظر در مورد اولویت‌های امنیتی منطقه‌ای و رقابت برای رهبری منطقه‌ای قابل مشاهده است.

- تنش بین همکاری و رقابت: ابتکار پنج به علاوه یک یک تنش ذاتی بین همکاری و رقابت در ساختار امنیتی آسیای مرکزی ایجاد کرده است. این تنش در سطوح مختلفی مانند تعارض بین همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه، تنش بین همکاری با ایالات متحده و حفظ روابط با روسیه و چین، و تعارض بین اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت قابل مشاهده است.

در مورد تغییرات در روابط کشورهای آسیای مرکزی با یکدیگر و با قدرت‌های بزرگ، یافته‌ها نشان می‌دهد که ابتکار پنج به علاوه یک موجب افزایش گزینه‌های استراتژیک کشورهای منطقه شده است. این کشورها توانسته‌اند با متنوع‌سازی روابط خود، وابستگی امنیتی به روسیه را تا حدودی کاهش دهند. با این حال، این امر چالش‌هایی را نیز در زمینه حفظ توازن در روابط با قدرت‌های مختلف ایجاد کرده است.

واکنش قدرت‌های منطقه‌ای به ابتکار پنج به‌علاوه یک متفاوت بوده است. روسیه با دیده تردید به این ابتکار نگریسته و تلاش کرده است با تقویت سازمان‌های منطقه‌ای تحت رهبری خود و افزایش همکاری‌های نظامی دوجانبه، نفوذ خود را حفظ کند. چین رویکردی متفاوت اتخاذ کرده و با تمرکز بر همکاری‌های اقتصادی و راه‌اندازی ابتکارهای موازی مانند C+C5، سعی در گسترش نفوذ خود داشته است. اتحادیه اروپا نیز تلاش کرده است با ارائه استراتژی جدید برای آسیای مرکزی و اجرای برنامه‌های همکاری خاص، نقش فعال‌تری در منطقه ایفا کند.

چالش‌ها و محدودیت‌های اصلی ابتکار پنج به‌علاوه یک در دستیابی به اهداف خود شامل مواردی چون محدودیت‌های مالی، تفاوت در اولویت‌های کشورهای عضو، و مقاومت روسیه و چین در برابر نفوذ فزاینده آمریکا در منطقه بوده است. همچنین، تفاوت‌های فرهنگی و سیاسی بین کشورهای آسیای مرکزی و ایالات متحده چالش‌هایی را در زمینه پیشبرد برخی اهداف ابتکار، به ویژه در حوزه ترویج دموکراسی و حقوق بشر، ایجاد کرده است.

در آزمون فرضیه اصلی پژوهش، یافته‌ها تأیید می‌کنند که ابتکار پنج به‌علاوه یک، اگرچه تغییراتی در الگوهای همکاری و رقابت امنیتی در آسیای مرکزی ایجاد کرده، اما نتوانسته است به طور جدی ساختار امنیتی منطقه را متحول سازد. این ابتکار، در عین حال که فرصت‌هایی برای همکاری‌های جدید فراهم آورده، چالش‌هایی نیز در زمینه حفظ استقلال عمل کشورهای منطقه ایجاد کرده است.

در چارچوب نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، می‌توان گفت که ابتکار پنج به‌علاوه یک در حال شکل دادن به یک زیرسیستم جدید در مجموعه امنیتی آسیای مرکزی است. این ابتکار با امنیتی‌سازی برخی موضوعات و معرفی ایالات متحده به عنوان یک گروه مرجع جدید، در حال تغییر تدریجی پویایی‌های امنیتی منطقه است. با این حال، نفوذ تاریخی روسیه و قدرت اقتصادی رو به رشد چین همچنان عوامل مهمی در شکل‌دهی به ساختار امنیتی منطقه هستند.

از منظر انتقادی، می‌توان استدلال کرد که ابتکار پنج به‌علاوه یک ۵، علی‌رغم اهداف اعلام شده مبنی بر تقویت استقلال و حاکمیت کشورهای آسیای مرکزی، در واقع تلاشی برای گسترش نفوذ ایالات متحده در منطقه است. این امر می‌تواند به افزایش تنش‌ها با روسیه و چین منجر شود و ثبات منطقه را به خطر اندازد. همچنین، تأکید این ابتکار بر ترویج ارزش‌های غربی ممکن است با واقعیت‌های فرهنگی و سیاسی منطقه در تعارض باشد.

در نهایت، به نظر می‌رسد که آینده ساختار امنیتی آسیای مرکزی بر اساس تعاملی پیچیده بین همکاری و رقابت شکل خواهد گرفت. نقش ابتکار پنج به علاوه یک را می‌توان به عنوان کاتالیزوری برای این تعامل در نظر گرفت، نه لزوماً به عنوان یک چارچوب تعیین‌کننده برای آینده امنیتی منطقه. موفقیت بلندمدت ابتکارهای سیاسی و امنیتی در آسیای مرکزی، مستلزم توجه به نیازهای واقعی منطقه، ایجاد توازن بین منافع قدرت‌های بزرگ و استقلال کشورهای منطقه، تقویت همکاری‌های درون منطقه‌ای، و توسعه ظرفیت‌های داخلی است.

مقاله حاضر نشان می‌دهد که آسیای مرکزی همچنان صحنه رقابت ژئوپلیتیک قدرت‌های بزرگ است و کشورهای منطقه در تلاش‌اند تا با بهره‌گیری از این رقابت، منافع خود را حداکثر سازند. در این میان، ابتکار پنج به علاوه یک به عنوان یکی از ابزارهای این رقابت عمل می‌کند، اما تأثیر نهایی آن بر ساختار امنیتی منطقه به عوامل متعددی از جمله تحولات ژئوپلیتیک جهانی، روابط آینده ایالات متحده با روسیه و چین، و میزان موفقیت این ابتکار در پاسخگویی به نیازهای واقعی کشورهای منطقه بستگی خواهد داشت.

منابع و مأخذ

فارسی

بهرامی طاقانکی، محمدرضا و ربیاز قربانی‌نژاد (۱۴۰۲). مفهومی جدید از فضای حایل در نظام بین‌الملل (با تأکید بر اوراسیا). فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۹(۱۲۴)، ۱۱۵ - ۱۵۰.

تیشه‌یار، ماندانا و مجتبی تویسرکانی (۱۳۹۶). مبنای ژئوپلیتیک راه ابریشم آمریکا و چین در آسیای مرکزی. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۳(۹۹)، ۱ - ۲۵.

حکیم، حمید و عماد هلالات (۱۴۰۲). سیاست توسعه‌طلبی دولت چین در آسیای مرکزی بر مبنای قدرت نرم. دولت‌پژوهی، ۹(۳۶)، ۲۰۹ - ۲۴۲.

محمدی، فاطمه (۱۴۰۱). حکمرانی دوم طالبان: حقوق بشر و مسئولیت آمریکا. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۸(۱۱۷)، ۳ - ۲۴.

یزدانی، عنایت‌الله؛ مجتبی تویسرکانی و سوسن مرادی (۱۳۸۶). تبیین ژئوپلیتیکی رقابت قدرت مطالعه موردی: اوراسیای مرکزی در بازی بزرگ جدید. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۳(۹)، ۱۲۰ - ۱۵۸.

لاتین

- Amable, D. S. (2022). Theorizing the Emergence of Security Regions: An Adaptation for the Regional Security Complex Theory. *Global Studies Quarterly*, 2(4), ksac065.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). **Regions and Powers: The Structure of International Security**. Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). **Security: A new framework for analysis**. Lynne Rienner Publishers.
- Elzinga, S. (2021). The Central Asian Regional Security Complex Revisited: Understanding the Implications of the US Retreat from Afghanistan. *International Relations and Diplomacy*, 9(11), 447-479.
- Eurasianet (2024). **United States Launches Initiative to Foster Central Asian Connectivity**. 14 March. <https://eurasianet.org/united-states-launches-initiative-to-foster-central-asian-connectivity>
- Ghosh, A. (2023). Russia hosted 5th Moscow Format Consultation on Afghanistan. **Indian Council of World Affairs**. 5 October. https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=10028&lid=6393
- Indeo, F., & Maracchione, F. (2023). The Localisation of Italian Multilateralism: The Italy-Central Asia 5+1 Format in a Comparative Analysis with China and the United States. *ASIAC – Studies on Central Asia and the Caucasus (SCC)*, 1, 181–200. <https://doi.org/10.36253/asiac-2416>
- Kakenova, Z. (2024). US Cooperation with Central Asian Countries within the C5+ 1 Initiative: Trends and Prospects. *Journal of Central Asian Studies*, 93(1), 69-78.
- Karimi, M. (2014). Rivalry of global powers in Central Asia after the Cold War. *Geopolitics Quarterly*, 10(36), 122-148.
- Khakimov, F. (2021). Dynamics of Regional Development in Central Asia and the Format of Multilateral Cooperation «5+ 1». *Strategy of Uzbekistan*, (2), 78-85.
- Lungu, E. (2020). Power Relations Between Russia, China and the United States in Central Asia. An Offensive Realist Perspective. *Annals of the Ovidius University of Constanta-Political Science Series*, 9(1), 165-187.
- Omelicheva, M. Y. (2010). **Reference Group Perspective on State Behaviour: A Case Study of Estonia's Counterterrorism Policies**. *Europe-Asia Studies*, 62(3), 483-504.
- Parkhomchik, L. (2017). **New Format of Dialogue between the U.S. and Central Asian States: C5+1 Initiative**. Eurasian Research Institute (ERI). <https://www.eurasian-research.org/publication/new-format-of-dialogue-between-the-u-s-and-central-asian-states-c51-initiative/>

- Pizzolo, P., & Carteny, A. (2022). The "New Great Game" in Central Asia: From a Sino-Russian Axis of Convenience to Chinese Primacy?. **The International Spectator**, 57(2), 85-102.
- Starr, S. F. (2023). Central Asia- Caucasus Institute Silk Road Studies Program. Silk Road Paper. May. **Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program**. <https://www.silkroadstudies.org/resources/230504-SRP-Fred-full.pdf>
- Tabachnik, A. (2020). Russian Intervention in Ukraine: History, Identity Politics, and National Consolidation. **Nationalism and Ethnic Politics**, 26(3), 299-318.
- TASS (25 Apr 2021). **Tajikistan, Russia Complete Joint Large-Scale Military Drills**. <https://tass.com/defense/1282717>
- The White House (20 Sep 2023). **Readout of President Biden's Meeting with the C5+1 Leaders at UNGA**. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/09/19/readout-of-president-bidens-meeting-with-the-c51-leaders-at-unga/>
- The White House (21 Sep 2023). **The New York Declaration: C5+1 Resilience through Security, Economic, and Energy Partnership**. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/09/21/c51-leaders-joint-statement/>
- Tolipov, F. (2020). New Strategy, Old Game: The Realigning Geopolitics of Central Asia. **The Central Asia-Caucasus Analyst**, 26.
- Tolipov, F. (2021). Central Asia's Integration Takes One Step Forward, One Step Back.'. **The Caucasus-Central Asia Analyst**, 26.
- U.S. Department of State (1 Nov 2015). **Joint Declaration of Partnership and Cooperation by the Five Countries of Central Asia and The United States of America, Samarkand, Uzbekistan**. <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/11/249050.htm>
- U.S. Department of State (28 Sep 2022). **Joint Statement on the C5+1 Meeting during UNGA 77**. <https://www.state.gov/joint-statement-on-the-c51-meeting-during-unga-77/>
- U.S. Department of State (9 Feb 2024). **Inaugural C5+1 Critical Minerals Dialogue among the United States and Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan**. <https://www.state.gov/inaugural-c51-critical-minerals-dialogue-among-the-united-states-and-kazakhstan-the-kyrgyz-republic-tajikistan-turkmenistan-and-uzbekistan/>
- U.S. Department of State (Feb 2020). **United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity**. <https://tj.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/143/United-States-Strategy-for-Central-Asia-2019-2025-1.pdf>
- U.S. Embassy in Dushanbe (12 Dec 2023). C5+1 Programming.

- <https://tj.usembassy.gov/c51-programming/#:~:text=C5%2B1%20security%20cooperation%20includes,vio%20lent%20extremism%20in%20Central%20Asia>.
- U.S. Embassy in Dushanbe** (15 Mar 2023). Joint Statement on the C5+1 Ministerial in Astana. <https://tj.usembassy.gov/joint-statement-on-the-c51-ministerial-in-astana/>
- Umarov, A. (2020). Central Asia: Construction of the New Regional Security Complex?. **The Journal of Cross-Regional Dialogues, Special Issue** (Eurasian Regionalism: Global Trends and Local Dynamics). <https://doi.org/10.25518/2593-9483.135>
- USAID (30 Oct 2023). **Joint Statement on the C5+1 Regional Connectivity Ministerial in Samarkand**. <https://www.usaid.gov/news-information/press-releases/oct-30-2023-joint-statement-c5-1-regional-connectivity-ministerial-samarkand>
- Wang, C. N. (2024). **China Belt and Road Initiative (BRI) Investment Report 2023**. Green Finance & Development Center. 5 February. <https://greenfdc.org/china-belt-and-road-initiative-bri-investment-report-2023/#:~:text=According%20to%20these%20data%2C%20Chinese,and%20Road%E2%80%9D%20countries%20was%20USD128>.
- Ward, C. (2024). The C5+1 Critical Mineral Dialogue: What It Means and How We Got Here. **Caspian Policy Center (CPC)**. 23 Feb. <https://www.caspianpolicy.org/research/central-asia/the-c51-critical-mineral-dialogue-what-it-means-and-how-we-got-here>
- Xinhua (15 May 2023). **Explainer: Unraveling the Significance of the China-Central Asia Summit**. <https://english.news.cn/20230515/1aee386fc3d34616992a23301ed41858/c.html>
- Zengin, A., & Topsakal, I. (2020). **Gordian Knot in Central Asia Regional Security Complex: A Multi-Vector Analysis**. *Eurasian Research Journal*, 2(2), 19-36.